

VIXENCIA ACTUAL DO PENSAMENTO XURÍDICO-SOCIAL DO PADRE FEIJOO

Luis Rodríguez Ennes
Catedrático de Dereito Romano
Universidade de Vigo

RESUME: o ourensán Benito Jerónimo Feijoo é para moitos a grande estrela que iluminou o noso “Século das Luces”. Un verdadeiro coloso que deixou unha obra escrita ciclópea que, sobre todo, permanece viva como lección perenne, malia a seguir tendo abondosos recunchos inéditos.

PALABRAS CLAVE: Ilustración, multidisciplinaridade, galeguidade.

SUMARIO: I.- O marco histórico: a Ilustración. II.- Vida e obra. III.- Acotacións xurídicas. IV.- Galeguidade. V.- Listaxe bibliográfica.

1. O marco histórico: a Ilustración

No ano 1784 contestaba Kant a pregunta ¿que é a Ilustración? –*Was ist Aufklärung?*– cunha reflexión sobre o uso libre da razón que emancipara ó home da tutela das antigas crenzas (Kant, 1784). Esta razón, a mesma que no Renacemento desenvolvera un espírito humanista enfrontado ó espírito teolóxico medieval, sería a base dunha nova cultura forxada en esencia na baixa modernidade a partir dunha revolución metodolóxica que transformou o coñecemento humano facéndoo crítico e experimental. Este novo método empírico feito de orde e precisión, desenvolvido polo pensamento matemático e xeométrico do século XVII, púxose finalmente ó servizo das ciencias do home e da natureza. Así, a finais do século XVII, a física newtoniana, a partir de feitos probados, fixa as leis da natureza superando o racionalismo abstracto cartesiano. Por esta mesma época Locke redacta en dous tratados un novo código de política moderna e de entendemento humano coas súas virtudes de tolerancia, beneficencia e humanidade (Locke, 1690). Por último, e nas Universidades de Heidelberg, Halle, Gotinga, autores como Puffendorf, Thomasius, Wolff ou Heineccius, aplicando só a razón ó coñecemento do dereito natural, acabaron por desliga-la lei humana da divina.

A razón, convertida en arma da nova cultura, faise crítica e universal, enfrontándose a unha concepción do mundo profundamente marcada por máis de mil anos de cristianismo. Coma se dunha onda laica do espírito libertario da Reforma se tratase, esta razón, como apuntara Leibniz, provén dun norte xermánico capaz de adoutrinar a un mundo latino que a penas transmite outra luz cá tenue da tradición. De ela nace unha nova civilización que por oposición a unha presunta escuridade anterior, semellante á noite gótica ou medieval dos renacentistas, coñécese en tódalas partes co nome de Ilustración ou as Luces: *Les Lumiers, I Lumi, Die Aufklärung, The Enlightenment, As Luzes*. No constante peregrinar de Minerva sobre a terra, a luz pousou agora en Europa: “*En saliendo de Europa todo se nos figura barbarie*”, dirá Feijoo e así, máis coma un espazo cultural ca coma un espazo xeográfico concreto, será concibida polos ilustrados españois (Sánchez Agesta, 1995 3:27).

No século XVIII Francia non tiña un rei da importancia dos mellores déspotas ilustrados, pero tiña unha clase media poderosa e era no punto de onde partían os raios das “luces”. Inmediatamente ó sur estaba España, in mellorablemente situada, por cousa desta proximidade, para recibi-la influencia do concepto laico da vida. Pero España era a nación que, desde había séculos, mantivera con maior tesón a relixión católica no seu chan e a sostivera co seu ouro e co seu sangue no estranxeiro. Era tamén a nación onde os comerciantes e industriais foran perdendo importancia, desde o século XVI, mentres a súa nobreza –unha das máis orgullosas de Europa– conservara a totalidade das súas terras. Todo

parecía indicar que –malia estar tan próxima ás luces– España non se vería iluminada por elas (Herr, 1975:8).

Esta transformación impúxo a para si Feijoo como misión: “Las obras de este sabio produxeron una fermentación útil, hicieron empezar a dudar; dieron a conocer otros libros muy distintos de los que había en el país, excitaron la curiosidad; y al fin abrieron la puerta a la razón que antes había cerrado la indolencia y la falta de sabiduría”, cfr. Sempere y Guarinos, 1785-1789, 3:24). Xuízo que completa o anterior de Campomanes: “El prurito de contradecirle movió a muchos al estudio de materias que a no ser por esta causa les serían siempre desconocidas. El fruto consiguiente fue el de promoverse el buen gusto y generalmente en la nación desde entonces y enseñarse a tratar en la lengua materna todo género de asuntos científicos” (Anónimo, 1769:19). No seu papel de rexenerador da vida intelectual española repite unha e outra vez as súas dúas máis importantes leccións: a experimentación nas ciencias e mailo espírito crítico nos asuntos intelectuais, de maneira que se a palabra “enxeño” serviu para representa-la nosa cultura barroca, será agora o termo “crítico” o que defina a nova cultura das *luces* á que Feijoo serve (Lázaro, 1986:21).

Con erudición e bo xuízo, servido por un estilo que o P. Flórez cualifica de “inigualable” e que el mesmo define “como lo contrario de artificio, esto es, la naturalidad, la abertura de ánimo, la sinceridad, el candor”, inicia na súa madurez unha obra vencedora de falsas crenzas, prexuízos e ignorancia que en poucos anos –os que van desde a aparición do *Teatro Crítico Universal* (1726) ata a última das súas *Cartas eruditas y curiosas* (1760)– modificará o panorama cultural español.

Gracias ó seu esforzado labor, este panorama ofrécese distinto cando Luzón, Sarmiento, Torres, Mayáns, Flórez ou Isla, esta primeira xeración de homes do dezaoitto, asómase ós campos do saber. De aí que, o devandito rector da Sorbona descubra con sorpresa no século XVIII “el esfuerzo gigantesco de un puñado de hombres ilustrados y resueltos con toda la fuerza de su espíritu, con todo el impulso de su corazón, que quisieron dar a su país prosperidad y bienestar, cultura y dignidad”.

A Ilustración española forma parte do movemento xeral europeo do século XVIII, pero tivo o seu aspecto individual: o seu acatamento absoluto e incondicional á monarquía tradicional e á Igrexa. A ciencia e mailo progreso non só son conciliables coa relixión, senón que son inseparables.

Como di J. Marías (1966:270), a Inquisición impedi o pecado contra a fe por defecto, pero non por exceso: “los españoles no han dejado de creer en lo que hay que creer, pero han caído en creer muchas cosas indebidas”. Quizais isto poida explicar que a Feijoo lle ataque a

clase segrar baixo capa de beatería e relixión, mentres que o apoian e defenden os agustinos e mailos xesuítas, ademais dos seus irmáns en relixión e mesmo o Sumo Pontífice. Todo isto parece reflectir que ciencia e relixión van sempre da man no pensamento de Feijoo e no de Sarmiento. Sen embargo, o problema é moito máis complicado do que parece a simple vista, xa que cando xorde contradición entre as crenzas da relixión e os descubrimentos científicos, a última palabra tena a fe, coa que ambos manteñen unha fidelidade intransixente. O propio Feijoo constata: “Si la Experiencia y el Evangelio entrasen en oposición, yo daría un mentís a mis ojos y a mis manos para creer en el Evangelio” (1726-1740 6:122). Sarmiento, ó igual có seu egrexio mestre, exporá con rigor e con convicción as ideas que aboiaban no ambiente “manteniéndose constantemente dentro de las más severa ortodoxia”. El mesmo faranos partícipes do seu catolicismo teimudo con estas frases contundentes: “Como *Catholico*, que soy, he captivado siempre y captivaré, mi *Entendimiento*, in *obsequium Fidei*. Como *Religioso*, libremente he sugetado desde mi niñez, mi voluntad y conducta, á mis legítimos *superiores*”.

2.- Vida e Obra

Benito Jerónimo Feijoo Montenegro naceu o 8 de outubro de 1676 en Casdemiro, perto de Ourense. Fillo primoxénito de familia nobre, a súa nenez percorreu entre Ourense, Casdemiro e Allariz. Permaneceu no Mosteiro de Ribas de Sil entre os dez e os catorce anos. Sendo desta idade, en 1690 renunciou ao morgado e ingresou como novicio bieito en Samos. Tomou o hábito en 1692. Despois cursou Artes e Teoloxía na Universidade de Salamanca, tras un breve paso polo Mosteiro leonés de Eslonza onde ensinou Teoloxía, trasladouse en calidade de “Lector de Artes” a San Salvador de Lérez, en Pontevedra onde ficou de 1701 a 1706, alí tivo de alumno a Frei Martín Sarmiento. No curso 1708-1709 ensinou Teoloxía en Poio.

Tras a estadía en Poio foi destinado polos seus superiores ao Mosteiro de San Vicente en Oviedo e alí permaneceu ata o día da súa morte. No mesmo ano de 1709 doutorouse na devandita Universidade e opositou á cuarta cátedra de Teoloxía, tiña 33 anos. Segue ascendendo no *cursus honorum* universitario ata acadar o cumio da cátedra de Prima de Teoloxía, sempre por oposición, aos 60 anos de idade. Xubilouse no 1739 abandonando o maxisterio oral para concentrarse no ensaio escrito. Morreu tendo 88 anos e fica soterrado na cidade de Oviedo.

Feijoo comezou a escribir cando tiña 50 anos. O seu primeiro libro impreso apareceu, pois, en 1725; nel trataba dun asunto científico, pois era unha *Apoloxía do escepticismo*

médico, especialmente dirixida fronte a ciencia médica establecida. O libro suscitou de súpeto unha grande polémica e Feijoo saltou así á fama literaria tanto en Europa como en América. Con todo, a súa obra capital é o *Teatro Crítico Universal*, en oito tomos que foron saíndo regularmente entre 1726 e 1739 aproveitando a súa xubilación como catedrático. Entre 1742 e 1760 publicou a segunda gran aportación súa, os cinco volumes das *Cartas eruditas*. Os críticos tentaron rebater os seus escritos consorte ían saíndo do prelo, razón polo cal o propio Rei Fernando VI ditou en 1751 unha “Real Orden” que prohibía a todo o mundo impugnar os escritos feijonianos “porque eran del real agrado”. Cando se publicou o quinto volume das *Cartas*, Feijoo xa cumprira oitenta e cinco anos e en adiante só mantivo correspondencia, tarefa que roubáballe dous días semanais.

Esta é case toda a súa biografía de frade: o anterior foi case bioloxía, e o de despois bibliografía tanto a leída como a producida. Nun escrito de autor anónimo, publicado en 1765 co galo do seu pasamento dise: “Siempre se le veía leyendo, siempre se le encontraba sentado con un libro en la mano. El que escribe esto puede testimoniar que jamás vio hombre alguno que ocupara diariamente tantas horas en la lectura como el Rvdmo. Feijoo en los años que tuve la dicha de tratarlo. Aún en las horas de comer tenía algún libro sobre el mantel”. Ler, antes de escribir, durante 40 anos. Como logo se viu, tan longo ler tascando o freo na procura da súa hora que, afortunadamente el mesmo decretou chegada, logo de tanto esperala. O Pai Mestre esperou aos 50 anos e aínda así refírenos que houbo unha teima por parte de “muchos sujetos de mi sagrada religión, algunos de primera magnitud, que han estado lidiando con mi cobardía sobre trabajar para el público... Nadie desconfía de mis fuerzas más que yo mismo” (*Teatro Crítico*, “Prólogo” al T. II). As testemuñas encol da brillantez e claridade do seu estilo abonda xa entre os seus contemporáneos. O Mestre xeral do Colexio de Oviedo, Fray José Pérez di que “sus libros están escritos con tanta claridad, discreción y sutileza, siendo de materias tan distantes y tan distintas, que no parece que un ingenio solo puede alcanzar a tanto, y que crece y se aumenta en cada libro. Esto ha admirado en ellos hombres muy doctos: ver que habla en tantas facultades tan distantes e inconexas, con tanta penetración de sus puntos y materias, y con estilo tan elegante, tan claro, y tan natural, como si de cada una sola hubiese sido muchos años profesor” (*Teatro Crítico* “Aprobación” al T. IV). O propio Feijoo sinala no “Prólogo” al T. I: “quien quiera que examine este libro, fácilmente convendrá en que su autor posee perfectamente la ciencia de ganar con su voz los corazones”. Emilia Pardo Bazán sinala: “... y sobre todo posee el don inestimable de hacerse amar, de prender al lector y no soltarle” (Pardo Bazán, 1877:28). Gregorio Marañón participa da mesma opinión ao afirmar que “tuvo para complemento de su eficiencia el arma de un lenguaje exacto e diáfano,

verdadero promotor del estilo científico en castellano” (Marañón, 1941: 143) e Marichal califica ao Pai Mestre de home de sensibilidade comunicativa que aspira a que os seus criterios sexan temporalmente operantes, e como el mesmo di “sacrifica su pluma al bien común” (Marichal, 1971:148). A lectura de Feijoo comeza a facerse por curiosidade ou por obriga e remata polo pracer desa compañía persoal que xurde dos seus escritos como nun coloquio improvisado e case diría, de primeira intención intranscendente. Baseados nunha implacable estrutura lóxica, os seus discursos fluían dando corpo e unha idea forte é non trivial. Unha linguaxe severa, cinguida e rica constituía o vehículo formidable do seu pensamento ás que un ritmo e unha cor especiais e as veces un lirismo fondo dotaban de grande forza persuasiva.

Baixo estas premisa o éxito das súas publicacións foi fulminante. O mesmo Feijoo prevé atrancos cos que se vai atopar: “cargarán sobre mí injurias y dicterios” (*Teatro Crítico*, “Prólogo” al T. I). O público fai cola na portería do convento madrileño de San Martín á aparición dos sucesivos volumes. Feijoo escribe: “Allí vienen a buscarlos de todas partes, siendo su despacho tan acelerado cual se manifiesta por el cuantioso número de ejemplares que se sacan (*Teatro Crítico*, “Prólogo” al T. V). Un cálculo de mediados do século XIX asegura que se levaban vendidos medio millón, o que contrasta nidiamente coa escasísima demanda de libros do país (Rodríguez Ennes, 2000:346). Á súa asombrosa difusión sen dúbida contribuiu o espallamento das ideas iluministas sen Iberoamérica. Falouse –con certa esaxeración - dos barcos da Ilustración que levaban ao propio tempo que os produtos, os libros, as novas e as ideas da Europa culta (Ramón de Basterra, 1941: 39-40). Con todo, na miña opinión, en América, como en España, e mais aínda que en España, o que se entendía como Ilustración só tiña unha lonxana vinculación co movemento enciclopedista francés. Tratábase, non de “aplastar lo infame”, se non de elevar o nivel cultural da poboación permanecendo fideis, no esencial ao catolicismo tradicional, ao que soamente se procurou adaptar as esixencias do mundo moderno: menos metafísica e mais física. A obra do Padre Feijoo, divulgador talentoso, semella ter sido moito mais meditada e lida que a de Rousseau (Rodríguez Ennes, 2002: I, 190). Como apuntou Maravall: “Feijoo no es sólo un tema español, sino tema común a todo el área de cultura en lengua española. En América, Feijoo ocupa la misma posición y desempeña el mismo papel que en la Península. Es leído e influye como ningún otro en el pensamiento del siglo XVIII y el carácter polémico de su obra es paralelo en ambos lados del Océano, dando lugar a campañas semejantes y trayendo consecuencias similares a la penetración del penseimiento moderno” (Maravall, 1964: 349).

Feijoo vive a cabalo dos séculos XVII e XVIII “época de transición, decadencia e mal gusto, en el que el país estaba en un estado de atraso y postración” (La Fuente, 1863: VII); xa en pleno século XX, J. M. Cossío cre que, en definitiva, hai que chegar á conclusión de que os derradeiros anos do século XVII e primeiros decenios do XVIII representan “el bache más profundo de la progresión de la vida social y del adelantamiento intelectual españoles” (Cossío, 1941: 199). E tal é a nosa opinión. Se, en rigor, non pode falarse dun “misérrimo estado” da cultura española da época, si é xusto sinala reste alongado “bache” que se espalla, mais ou menos, desde a segunda metade do reinado de Carlos II, ata ben avanzado o de Felipe V. E a quen o dubida, abonda con observar que o mesmo Feijoo, coa plena mantenza da súas dotes intelectuais, viviu unha grande parte desde bache histórico en recollido silencio, que non quebrou ata que as condicións políticas fixéronse mais doadas para o labor literario e científico: aos cincuenta anos da súa vida.

É, sen dúbida, un pensador crucial, como correspondía súa época; un pensador que separa dous tempos porque ten, xa que logo, pegadas do pasado e albiskas do vindeiro. Como crítico vai saber o debe e o haber para levalos á contan ova; esta é dende logo unha das súas significacións fundamentais. Mais hai outra que ordinariamente esváese e que é mais trascendente: Feijoo vai tentar esta anovación sen alonxarse do cerne do pensamento español. Isto é o que o distingue dos enciclopedistas que se amosan como herdeiros seus. E para elo hai moitas razóns. Feijoo, en primeiro lugar, non foi contemporáneo, senón en época moi serodia da súa vida, dos xenuínos enciclopedistas franceses (o cumio de Voltaire, Montesquieu e Rousseau acadouse sobre mediados do século XVIII, cando Feijoo xa tiña publicado todo o seu *Teatro Crítico*) a fortísima formación relixiosa que os seus hábitos e os longos anos de maxisterio teolóxico permitían supor, se non tiveramos a testemuña da súa propia obra (Sánchez Agesta, 1941: XIV).

3. Acotacións xurídicas.

Onde a crítica dos ilustrados se manifestou con maior intensidade e amplitude foi no sector penalista, en paralelo co cambio de perspectiva das relacións entre poder político e súbditos. Os ilustrados, a partir de supostos utilitaristas e humanitarios, elaboraron unha concepción nova da pena que, rexeitando a crueldade dos sistemas vixentes, apostaba pola certeza e pola proporción xustas como os medios disuasorios máis idóneos para afastar do delito e atribuíanlle á sanción a función de emenda-lo culpable, ademais de facerlle expiar o seu erro. Deste xeito adquiriu unha gran relevancia o debate sobre a abolición dalgunhas penas, como as infamantes e maila capital, que semellaban para moitos contraproducentes en relación

cunha consideración omnímoda da utilidade xeral. A visión que primaba o aspecto da prevención sobre a represión quedaba tamén reforzada –ás veces– coa proposta de medidas de carácter social que diminuíran a tendencia a delinquir mediante a mellora das condicións económicas e culturais da poboación.

Todo o aparato da xustiza penal está encamiñado a face-lo máis eficaz posible o labor dos xuíces. O proceso xudicial –coa tortura como ferramenta indagatoria–, a indefinición das leis, a falta de garantías procesuais, o amplo arbitrio deixado en mans dos xuíces para impoñer-las penas, o feito de que estes participaran nas penas pecuniarias, a ausencia de consideracións que xustificasen as sentencias perseguían favorece-las accións da xustiza e aumenta-lo seu celo na persecución dos infractores das leis. Pero, pola estrutura de privilexios da sociedade estamental, a xustiza real ten na nobreza e na Igrexa un límite para as súas accións. Ámbolos dous estamentos conservan un alto grao de autonomía, teñen foros particulares e unha ampla marxe para as actuacións ilegais. As desigualdades e mailas distancias que existen entre os grupos sociais son as mesmas que se manteñen entre as leis e a súa aplicación.

A tortura tiña unha importancia desmedida como medio de coñecemento da existencia de culpabilidade, constituía un instrumento coercitivo que perseguía obter a confesión do reo. Todo este conxunto de soportes está construído co fin de acadar-la proba perfecta: a confesión do acusado. Pois, en efecto, se esta non se produce espontaneamente, a existencia de indicios contra un sospeitoso permitíalle ó xuíz sometelo a tortura *ad eruendam veritatem*, dado que só se consideraba desvelada a verdade cando o atormentado confesaba a súa culpabilidade no acto do tormento e ratificaba a súa confesión despois da tortura, pero non se o torturado sostiña, antes, durante e despois do tormento, a súa inocencia.

Contra a tortura escribírase bastante desde San Agustín e Luís Vives, pero é o P. Feijoo quen, por primeira vez, emprega argumentos de utilidade para poñer en dúbida a súa eficacia. Así, advirte que hai persoas tan débiles que, ó primeiro tormento, confesan o que se lles pide aínda que sexa falso e outras tan pertinaces que seguen negando a verdade aínda que se lle apliquen os máis duros tormentos. Xa a décima das *Paradojas políticas y morales* de Feijoo rezaba así: *La tortura es medio falible en la inquisición de los delitos* e nela, entre outras cousas, sinalábase: “Es innegable que el no confesar en el tormento, depende del valor para tolerarlo. Y pregunto, ¿el valor para tolerarlo depende de la inocencia del que está puesto en la tortura? Es claro que no, sino de la valentía del espíritu y robustez de ánimo que tiene. Luego la tortura no puede servir para averiguar la culpa o inocencia del que la está padeciendo” (...) “Parece, pues, que igualmente peligran en la tortura los inocentes que los culpables. ¡Terrible inconveniencia! Lo peor es que no es el peligro igual, sino de parte de

los inocentes mayor. Diranme que ésta es una nueva paradoja, Confiésolo, pero si no me engaño, verdaderísima” (*Obras escogidas de Feijoo*, en BAE LVI, 289 e ss). Con razón e oportunidade observa D. Vicente de la Fuente que o mérito de Feijoo radica en que publica a súa *Paradoja* sobre a tortura no ano 1734, anticipándose deste xeito en varios lustros á polémica que entre os xuristas españois desencadeou a xa comentada “cuestión do tormento” (Martínez Risco, 1973:68). Con todo, o pensamento do mestre dista moito de ser claro e tallante a este respecto e, sobre todo, amósase moi lonxe do do seu discípulo e amigo Frei Martín Sarmiento. Na *Balanza de Astrea o recta administración de Justicia* declara non horrorizarlle que ás falsas testemuñas lles corten na India os pés e as mans, e que en Berna un maxistrado os fixera ferver en aceite. A este respecto indícanos Concepción Amor: “En una época en que el tormento como procedimiento judicial era cosa habitual corrientísima desde muchos siglos antes, era también bastante natural que no se sintiera con la intensidad que se siente hoy lo ofensivo y vejatorio que resulta a la dignidad humana. Por eso, Feijoo no tiene ni una sola palabra condenatoria del tormento en este sentido humano-social, sino que solamente lo encuentra absurdo porque resulta contraproducente para lograr el fin que persigue” (1950:289). Silva Melero é aínda máis crítico co pensamento feixoniano sobre esta cuestión: “Sin embargo, el P. Feijoo, cuando trata de temas penales, ni se adelantó a la época, ni captó el ambiente que presagiaba tempestad y casi puede afirmarse que, en la ruta de la humanización penal, quedó rezagado en relación a más de uno de sus antecesores españoles e, incluso, de algún contemporáneo como el P. Sarmiento, su sombra, como dice el Dr. Marañón. Esto, naturalmente, no quiere decir que el P. Maestro no sintiera el problema penal ni menos que su espíritu iluminado por la caridad no vibrara ante el espectáculo de un sistema transido de crueldad. Sin embargo, ya habían surgido en España antes que Feijoo apareciera protestas contra el tormento y se había propuesto la humanización de las prisiones, tendencia nacida de la piedad cristiana, en el pensamiento de Cristóbal de Chaves, Bernardino de Sandoval y Cerdán de Tallada” (Silva Melero, 1956:35). Insiste en consideracións semellantes, Concepción Arenal cando sostén que Feijoo tiña fame e sede de xustiza pero que, pola contra, non tiña da xustiza en materia criminal unha noción exacta, e que nisto, lonxe de se adiantar á súa época, lle paga un malpocado tributo incorporándose a ela. E engade a señora Arenal, “no por ignorancia del asunto, pues no era extraño al estudio penal, sino por sus exageradas ideas de la perversión de la naturaleza humana, y a pesar de ser compasivo y caritativo, como lo acredita su vida, se nos presenta duro cuando se trata de penar a la delincuencia” (1989:27).

O problema da pena de morte é o que deu lugar a máis controversias e o que, sobre todo

desde o século das luces, dividiu máis as opinións. Seguramente ningún medio penal foi máis ardentemente combatido nin, por outra parte, defendido coa máis firme convicción, nin máis universalmente aplicado. Como sinalou Rossi: “La historia nos enseña que el uso de la pena de muerte ha sido universal; se la encuentra establecida en todas las épocas y en todos los pueblos”.

O propio Feijoo, malia que non se pode dicir que fose un defensor sen concesións dela, propugnaba o seu mantemento. Vexamos sobre este punto o pensamento do sabio de Casdemiro:

“Dirásme acaso que esos daños no se remedian con que ese hombre muera, y así su muerte no hace más que añadir esta nueva tragedia a las otras. No se remedian esos daños; pero se precaven otros infinitos del mismo jaez. Los delitos perdonados son contagiosos; la impunidad de un delincuente inspira a otros osadía para serlo; y al contrario, su castigo, difundiendo una aprensión pavorosa en todos los mal intencionados, ataja mil infortunios. Ya que no puedes, pues, estorbar la desdicha de aquellos inocentes en quienes ya está hecho el daño, precave la de otros innumerables”.

Á vista do exposto, non podemos concordar con Martínez-Risco cando afirma que “los textos en que apoya –a pena de morte– afloran serias dudas que pudieran interpretarse como vacilaciones o, al menos, debilidad en su actitud al respecto” (1993:61) e conclúe que “los conceptos que emite al final de esa Paradoja Tercera dan paso a la creencia de que en el fondo de esa duda latía una idea abolicionista”. Pola contra, amósase moito máis atinado á hora de capta-lo sentir feixoniano verbo da pena capital López Peláez, quen opina coa súa retórica decimonónica: “Con tener Feiioo ideas tan originales, tan independientes y tan atrevidas, y haber dirigido los formidables golpes de la demoledora piqueta de su crítica contra opiniones las más arraigadas y cimentadas más profundamente, se detuvo ante la pavorosa esfinge de la pena capital y quemó incienso en sus altares, en los cuales depositó el homenaje elocuente de su adhesión” (López Pelaez, 1901:157). Pola nosa parte, entendemos que o feito de que Feijoo se encadre nas filas dos apoloxistas da pena capital e que sexa adversario do abolicionismo nin lle engade gloria nin isto se pode erixir de xeito apriorístico nun motivo de crítica *per se*, sobre todo de termos en conta que, como dixemos, moitos dos espíritos senlleiros da época amosaban a súa inclinación en favor da pena máxima. Feijoo só se limita a segui-la tese da prevención xeral defendida naqueles tempos por Montesquieu e Rousseau.

Ninguén mellor ca Concepción Arenal para plasmar a esencia do sentir feixoniano: “La escuela a que pertencía Feijoo no veía más que el derecho de la sociedad; el del reo desaparecía muchas veces en teoría y con mayor frecuencia aún en la práctica; el culpable era una criatura vil, infame, detestable, incorregible, objeto de desdén o de horror, y medio de escarmiento ...”.

4. Galeguidade

Como é sabido, a marxinalidade institucional do galego ven desde moi atrás. A perda da independencia política e a conseguinte inclusión de Galicia no reino castelán –leonés impúxolle o monolingüismo. Mesmo Afonso X, cunha corte na que triunfaba o galego literario, ordenou redactar en castelán todos os seus ordenamentos xurídicos de aplicación exclusiva en Galicia: foros, privilexios, sentencias (Rodríguez Ennes, 2005:128). Por maior abastanza, a Igrexa e os seus bispos, verdadeiros representantes e oíntes da Coroa, a partir do século XIV serán foráneos e ignorantes da lingua galega (Ferro Ruibal, 1987: 23-24). Tamén desde o século XIV os escribáns de Galicia comezan a empregar o castelán nos seus documentos, lingua que irá desprazando paseniñamente o galego como lingua escrita da Administración. O proceso da perda do galego oficial completárase a partir de 1480, data de creación da Areal Audiencia aínda que –en opinión de Filgueira Valverde (1993:346) “nunca existiu a suposta pragmática prohibitiva de dona Isabel e don Fernando” e engade: “a enchente de personaxes foráneos na vida pública e mesmo nas familias podentes ven influir negativamente”.

Destá multiseccular marxinação da lingua galega faise eco Sarmiento cunhas palabras tan expresivas que non nos resistimos a transcribir: “No pocas veces he pensado en cuál ha sido la causa de que en Galicia se haya introducido el uso y el abuso de escribir en castellano lo que antes se escribía en latín o en gallego (...) No habiendo precedido ni concilio ni cortes ni consentimiento uniforme de los gallegos para actuar, comerciar en lengua castellana ¿quién lo introdujo? La respuesta está patente que Galicia llora y llorará siempre: no los gallegos, sino los no gallegos que a los principios del siglo XVI inundaron el reino de Galicia, no para cultivar sus tierras, sino para hacerse carne y sangre de las mejores y para cargar con los más pingües empleos así eclesiásticos como civiles. Esos han sido los que por no saber la lengua gallega ni por palabra, ni por escrito, han introducido la monstruosidad de escribir en castellano para los que no saben si no el gallego puro. Esta monstruosidad es más visible en los empleos eclesiásticos. No sé como toleran los obispos que curas, que no son gallegos ni saben la Lengua, tengan empleo *ad curam animarum*; y sobre todo la Administración del

Santo Sacramento de la Penitencia. ¿Qué es el coloquio de un penitente rústico y Gallego, y un confesor no Gallego, sino un entremés de los Sordos? (Sarmiento, 1997: 729).

Fronte a esta postura de Sarmiento, radical como todas as súas, de defensa sen ambaxe da nosa lingua, algunhas opinións –como a de Otero Pedrayo (1964)- cuestionan a galegitude de Feijoo. Para o patriarca de Trasalba: “Feijoo es insensible a las diferencias regionales y contempla los estados como grandes bloques unidos (...). Feijoo aparece intolerante y, digámoslo de una vez, ingrato y rudo con la tierra nativa; verdad que sin dar el nombre de la suya, pero tampoco sin ninguna atenuante”. Como pode apreciarse o dito por D. Ramón verbo de Feijoo non ten solta de folla; e o escrito está, aínda que en 1973 preferiu subliñar os aspectos mais galegos e incluso galeguistas de Feijoo que tamén están ahí... O pleito da galegitude maior, menos ou nula de Feijoo segue aberto. Con todo hai un dato rexamente obxectivo e é que os primeiros vintedous anos da vida do noso bieito percorreron en Galicia e como di Blanco Amor citando a Rilke “la patria del hombre es su infancia”. Para o autor da *Esmorga* “esto es decisivo” e engade: “Con retórica o sin ella, cualquier gallego que se haya pasado los veinte primeros años de la vida en su tierra, a dónde quiera que luego vaya y durante el tiempo que esté, será para siempre un emigrante” (Blanco Amor, 1984: 20). O escritor ourensán, non obstante, semella contradirse cando facendo referencia á marcha de Feijoo a Oviedo dí textualmente “donde se aquerencia ya para siempre”.

Na nosa opinión, non cómpre adoptar unha postura inequívoca diante desta sobranceira cuestión. Verbo do afirmado por Blanco Amor, non é o mesmo vivir vinte anos mergullado no berce familiar e veciñal, falando a nosa lingua de cotío, que a meirande parte dese tempo percorra tras os rexos muros pétreos dun Mosteiro, lonxe do mundanal ruído, afastado dos paisanos e falando e escribindo absolutamente todo en latín ou castelán. Polo que fai á postura –primeiro taxante e logo mais ecléctica de Otero Pedrayo- cómpre dicir pola minha banda que na súa, ó meu xuízo hipervalorada, biografía do Padre Feijoo escrita en 1973, agás de pura retórica non atopo ningún apoio textual no que o trasalbés basee a súa trocante postura. Dito esto, penso que o mellor para saír deste atranco é pescudar nas obras de Feijoo algunhas referencias que contribúan a iluminarnos e, concretamente, constátase unha rexa defensa da lingua galega no T. I do *Teatro Crítico Universal*, concretamente no discurso XVI “Paralelo de las lenguas”.

“Entre lo cuatro dialectos de la lengua latina: español, italiano, francés y lusitano en este se debe incluir la lengua gallega como en realidad indistinta de la portuguesa. Que la lengua lusitana o gallega se debe considerar dialecto separado de la latina y no subdialecto o corrupción de la castellana se prueba, a mi parecer, con evidencia del mayor parentesco que

tiene aquella con la latina. Para quien tiene conocimiento de estas lenguas no puede haber duda de que, por lo común, las voces latinas han degenerado menos en la galaico portuguesa. Esto no pudiera ser si la lengua de gallegos y portugueses fuese corrupción o subdialecto de la castellana, siendo cierto que con cuantas más mutaciones se aparta una lengua de la fuente, tanto más se aleja de la pureza de su origen.

Así as cousas, dou por rematada a discusión sobre a galeguidade de Feijoo.

V.- Listaxe Bibliográfica

- BLANCO AMOR, E. (1984), “Prólogo y selección de textos”, en FEIJOO *Obra Selecta*, Santiago de Compostela, pp. 9-82.
- CONCEPCIÓN ARENAL (1950), *Ideas pedagógicas del Padre Feijoo*, Madrid.
- CONCEPCIÓN ARENAL (1887), *Juicio crítico de las obras de Feijoo*, Madrid.
- COSSIO, J. M. (1941) *Introducción a la lectura de las obras del P. Feijoo*, Madrid.
- FEIJOO, B. J. (1726-1740), *Teatro Crítico Universal*, Madrid.
  - (1742-1760), *Cartas eruditas y curiosas*, Madrid.
- FERRO RUIBAL, X. (1987) *A Igrexa e a lingua galega*, Santiago de Compostela.
- FILGUEIRA VALVERDE, X. (1933), “O galego na documentación oficial”, en V. V. A. A. *Historia da Administración Pública*, Santiago de Compostela, pp. 346 ss.
- HERR, R. (1988), *España y la Revolución del siglo XVIII*, Madrid.
- MARÍAS, J. (1966), “La España posible en tiempos de Carlos III”, en *Obras Completas*, Madrid, pp. 270 ss.
- KANT, E. (1784). *Was ist Aufklärung*, Berlín.
- LÁZARO CARRETER, F. (1963) “Significación cultural de Feijoo”, en *Cuadernos de la Cátedra Feijoo*, Oviedo.
- LOCKE, J. (1690) *Essay on human understanding*, Londres.
- LÓPEZ PELÁEZ, A. (1898) “Un predecesor de Becharia”, en *Revista Contemporánea* 52, pp. 413 ss.
- MARAÑÓN, G. (1941), *Las ideas biológicas del Padre Feijoo*, Madrid.
- MARAVALL, J: A. (1991), *Estudios de historia del pensamiento español*, Madrid.
- MARICHAL, J. (1971), *La voluntad de estilo*, Madrid.
- MARTÍNEZ-RISCO, S. (1973), *Las ideas jurídicas del Padre Feijoo*, Ourense.
- OTERO PEDRAYO, R. (1964), “Na procura do íntimo mestre Feixoo”, en *Grial* 4.
  - (1972), *El padre Feijoo, su vida, doctrina e influencias*, Ourense.
- PARDO BAZÁN, E. (1877), *Estudio Crítico de las obras de Feijoo*, Madrid.
  - (1888) “Feijoo y su siglo”, en *De mi tierra*, A Coruña.
- RAMÓN DE BASTERRA, (1941), *Los navíos de la Ilustración*, Madrid.
- RODRÍGUEZ ENNES, L. (1999), *Aproximación a la Historia Jurídica de Galicia*, Santiago de Compostela.
  - (2005) *Fray Martín Sarmiento y el mundo del Derecho*, Santiago de Compostela.
- ROSSI, F. (1883) *Derecho Penal*, Madrid.

- SÁNCHEZ AGESTA, L. (1941) “Estudio preliminar sobre la significación del P. Feijoo en la historia del pensamiento político español”, en FEIJOO, *Teatro crítico universal y Cartas eruditas. Selección*, Madrid.
- SEMPERE Y GUARINOS, J. (1785-1789), *Ensayo de una biblioteca española de los mejores escritores del reinado de Carlos III*, Madrid.
- SARMIENTO, M. (1732), *Demonstración crítico-apologética del Theatro Crítico Universal*, Madrid.
  - (1758) *Elementos Etymológicos según el Método Euclides para averiguar por la Analógica alteración de la Lengua Latina y en todos sus dialectos, el primitivo origen de muchísimas voces* Madrid.
- SILVA MELERO, V. (1956), “La faceta criminal en el pensamiento del P. Feijoo”, en *Anuario de Derecho Penal* 9, Madrid, pp. 35 ss.